

ISSUES OF INTRODUCTION OF THE BOLONIAN PROCESS IN CREATING AN INNOVATIVE ENVIRONMENT IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UZBEKISTAN

Kadamboev Behzod

Student of the Faculty of Economics, Urdu State University

Annotation: The article examines the current state of the Higher Education in Uzbekistan and the role of Bologna Process to create innovative environment in Higher Education System of Uzbekistan. In addition, issues related to the implementation of this process in the higher education system will be discussed.

Key words: Higher Education, Bologna process, diploma supplement, credit system, quality of education, mobility, qualification.

ЎЗБЕКИСТОН ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИННОВАЦИОН МУХИТНИ ЯРАТИШДА БОЛОНЬЯ ЖАРАЁНИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ

Кадамбоев Бехзод

УрДУ Иқтисодиёт факултети талабаси

Аннотация: Мақолада Ўзбекистон Олий таълим тизимининг жорий ҳолати ва Болонья жарёнининг Ўзбекистон Олий таълим тизимида инновацион муҳит яратишдаги ахамити кўриб чиқилади. Шунингдек, олий таълим тизимида ушбу жарёни тadbик этишдаги муаммолар муҳокама қилинади.

Аннотация: В статье рассматривается текущие состояние высшего образования в Узбекистане и роль Болонского процесса в создании инновационной среды в системе высшего образования Узбекистана. Кроме того, будут обсуждаться вопросы, связанные с внедрением этого процесса в систему высшего образования.

Калит сўзлар: олий таълим, Болонья жарёни, диплом иловаси, кредит тизими, таълим сифати, мобиллик, малака.

Ключевые слова: высшее образование, Болонский процесс, кредитная система, качество образования, мобильность, квалификация.

Кириш. Дунё миқёсида ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тизимида глобаллашув жарёнлари юз бераётганига гувоҳ бўлиш мумкин. Ушбу жарёнлар олий таълим тизимини ҳам қамраб олиб, асосий мақсад таълим самарадорлигини ошириш, таълимнинг халқаро қамровини кўллаб-қувватлаш, энг муҳими олий таълим тизимини модернизация қилишда замонавий услубларни кўллашдан иборатдир. XXI асрдаги тадқиқотлар майдони эндиликда бўлаётган воқеа ходисаларга яхлит нуқтаи назар билан қарашни, фикрлар алмашинувини кучайиришни тақоза қилмоқда. Фан ва таълим соҳасидаги бундай юқори тенденциялар ва байналминаллашув муайян мутахассислик соҳалари ва бошқа тегишли тадқиқот йўналишларида кўпроқ билим олиш имкониятини бермоқда. Бу эса, билимларга асосланган ва барқарор иқтисодий мустақамлашнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади.

Ушбу мақсадларни амалга оширишда Болонья жарёни ўзига хос аҳамият касб этади. Болонья жарёни ҳозирда дунёнинг 48 та мамлакатига ёйилди, шулардан 28 таси Европа Иттифоқидаги мамлакатлар бўлиб, қолган 20 таси Европа иттифоқидан ташқари мамлакатлардан иборат.

Шунингдек, дунё бўйича 23 та мамлакат Болонья жараёнида кузатувчи сифатида қайд этилган. Бугунги кунда МДХ таркибига кирувчи 11 та давлатдан 7 таси: Россия, Украина, Озарбайжон, Арманистон, Молдова, Беларуссия ва Қозоғистон Болонья декларациясини қабул қилган расмий аъзолар ҳисобланади [1]. Бошқа давлатларда ҳам Болонья жараёни тамойиллари фаол муҳокамаси амалга оширилмоқда ва унинг ўзига хосликларини ҳамда мазкур тамойилларни турли давлатларда қўлланилиши диққат билан ўрганилмоқда. Болонья жараёни муваффақиятли қўлланилаётган мамлакатлар таълим тизимида юқори сифат даражасининг ўсишини кузатиш мумкин[2].

2018 йил 24 октябрь куни Олий таълимни ривожлантириш бўйича ўтгазилган мажлисда Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев мамлакат олий таълим тизимини даврдан ортда қолган деб атади. Мамлакат президенти олий таълим муассасалари ва уларнинг профессор-ўқитувчиларининг халқаро илмий ҳамжамиятда нуфузини ошириш масалаларига ва таълим жараёнига жаҳонда тан олинган олимларни, юқори малакали илмий ходимлар ва ўқитувчиларни жалб қилишни йўлга қўйиш масалаларини алоҳида таъкидлади [6].

Болонья жараёнларига Ўзбекистоннинг қўшилиши келажакда юқори малакали кадрларлар тайёрлашда, кадрларнинг интеллектуал қобилиятларини қўллаб-қувватлашда, олий таълимнинг интернализациясида ва унинг халқаро стандартларга мослашишида ва умуман олганда таълим жараёнларида кенг ислохатларни амалга оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили. Болонья жараёнига оид асосий малумотлар базаси Европа олий таълим майдони ва Эрасмус+ мобиллик дастурининг сайтларида берилган.

Шу билан биргаликда Clifford Adelman ушбу жараённинг вужудга келиши, принциплари ва унинг АҚШ олий таълим тизимига таъсири, Laurel S. Тегунинг Болонья жараёнларининг мохиятини очиб берадиган китоби, Magdalini Kolokitha Болонья жараёни ва глобализация жараёнларининг боғлиқлигини кўрсатиб ўтадилар.

Ўзбекистон олий таълим тизими билан боғлиқ маълумотларни таҳлили қилишда Олий таълим Вазирлигининг расмий сайти ва Миллий Қонунчилик сайтлари маълумотларидан фойдаланилди.

Методология. Мазкур мақоладаги фикрлар ва натижалар асосан қиёслаш ва анализ тадқиқот усулларидан фойдаланиб олинган бўлиб, шу билан биргаликда керакли натижаларга эришиш мақсадида дедукция, синтез ва абстракциялаш усулларидан ҳам кенг фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Болонья ўқитиш жараёни 1998 йилда Европа иттифоқидаги тўртта мамлакат Франция, Германия, Италия ва Бирлашган Қироллик вакиллари томонидан имзоланган келишувга кўра ташкил қилинган эди. Болонья таълим тизимига кирган давлатлар таълим вазирлари 1998 йилдан 2018 йилгача бўлган муддатда 10 марта учрашганлар. Бу учрашувлар натижасида Болонья жараёни дастурлари ва объектлари кенгайиб борган.

Болонья жараёни бир нечта мамлакатда таҳсил олиш дастурларининг мавжудлиги туфайли чет элда ўқиш имкониятларини оширади. Ўрганувчилар мутахасислик доирасидаги билимлар алмашинуви натижасида юқори малакага эга бўлиш билан бир қаторда, ўзи таҳсил олаётган мамлакатнинг маданияти ва тилини ҳам ўрганиш орқали ўз дунёқарашларини кенгайтиришади. Бу эса уларнинг келажакда соҳаси бўйича кучли номзод бўлиб етишишига кўмаклашади.

2019-йилда Ўзбекистонда 91 та олий таълим муассаси мавжуд бўлиб, 2 та академия, 1 та консерватория, 1 та олий маҳорат мактаби, 23 та университет. 33 та институт, 20 та маҳаллий ОТМ филиаллари ва 11 та хорижий олий таълим муассалари филиаллари фаолият юритган. 2020 йилда яна 13 та олий таълим муассалари очилиши режалаштирилган эди. Шунингдек, 8 та хорижий олий таълим муассаси филиали, 22 та қўшма факултет ва 46 та қўшма таълим маркази (Double Degree) ташкил этиш бўйича ишлар олиб борилмоқда[11]. Хозирда ОТМ лар сони 130га етди. Шуниси ачинарлики, олий таълим муассалари кўпчилиликни ташкил қилсада, улардан ҳеч бири халқаро рейтингда муносиб ўринга эга эмас. Ўзбекистоннинг Болонья жараёнларига қўшилиши халқаро фикрлар ҳамкорлигини қўллаб-қувватлашда ва таълим сифатини оширишда муҳим аҳамият касб этади.

Ўзбекистонда Болонья жараёни орқали Олий таълим тизимини модернизациялашда инновацион ёндашувлар ва жараёнга қўшилишнинг техник омилларини муҳокама қилиш, Болонья жараёни тамойилларини шакллантириш ва жорий этиш асосий масалалардан ҳисобланади.

Болонья жараёнига кўшилишда бевосита унинг тамойилларини амалга ошириш зарурияти туради. Болонья жараёнининг асосий тамойилларини мамлакатлар Олий таълим тизимини қайта қуриш борасидаги йўналишлар белгилаб беради. Ушбу тамойиллар 3 босқичли таълим жараёни (бакалаврият, магистратура ва докторантура босқичларини) ни қамраб олади.

Болонья жараёнининг асосий тамойиллари:

Берилган маълумотлар асосида муаллифлар томонидан тайёрланди.

Европа олий таълим тизимининг халқаро рақобатбардошлигини ва Европа фуқароларининг иш билан таъминланиш даражасини оширишда *Диплом иловаси (Diploma Supplement)* орқали содда ва ўхшаш даражалар тизимига мослашишдан иборат. Диплом иловаси - ҳар бир битирувчига малакага кўшимча равишда тақдим этиладиган ҳужжат шакли бўлиб, мамлакат таълим тизимини, таълим муассасасида қатнашган дастурни, дастур доирасида ўрганилган асосий йўналишларни характерлайди. Болонья дипломига илова халқаро шаффофлик, академик ва касбий малакаларни тан олишни кучайтириш мақсадида олий таълим тўғрисидаги дипломга илова қилинадиган ҳужжат ҳисобланади. Бошқача қилиб айтганда, у битирувчи олган диплом мазмунини ёритиб беради.

Ўзбекистонда ҳозирда олий таълим муассалари битирувчиларига тақдим этиладиган диплом ўз иловаси (Рейтинг дафтарчасидан кўчирма)га эга бўлиб, унда битирувчиларнинг фанлар доирасида эгаллаган билимлари бўйича натижалар акс эттирилади. Шунини айтиб ўтиш лозимки, Ўзбекистонда битирувчиларга бериладиган диплом иловасини Болонья давлатлари олий таълим тизимидаги диплом иловасига мослаштириш ушбу жараёнга кўшилишда муҳим аҳамиятга эга.

Болонья жараёни давлатларида[4] ва Ўзбекистонда битирувчиларга бериладиган диплом иловаси (рейтинг дафтарчасидан кўчирма):

1-жадвал

Болонья мамлакатлари	Ўзбекистон
<p><i>Малакани эгаллаётган шахс</i> ҳақида маълумот <i>Ф.И.Ш</i> Туғилган йили, жойи Паспорт маълумотлари</p>	<p><i>Малакани эгаллаётган шахс</i> ҳақида маълумот <i>Ф.И.Ш</i></p>
<p><i>Эришилган малака тўғрисида маълумот</i> Малаканинг номи (асосан икки тилда) Асосий таҳсил соҳаси Малака билан таъминлаётган муассаса номи Университетда олинган таълим ва</p>	<p>-Олий таълим муассаси номи -Таълим йўналиши ва коди</p>

имтихонлар тили	
<i>Эришилган малаканинг умумий тавсифи</i> - Малаканинг миллий таълим тизимидаги аниқ даражаси - Малакани эгаллаш учун кетган вақт, таълим шакли	йўқ
<i>Тахсилнинг таркибий тузулмаси ва еришилган натижалар</i> Ўзлаштирилган фанлар ва улар бўйича маълумотлар	Тахсилнинг таркибий тузулмаси ва эришилган натижалар Ўзлаштирилган фанлар Битирувчининг умумий рейтинги ва ўзлаштириш даражаси Ажратилган соатлар миқдори Курс иши ва амалиёт, битирув малакавий иши бўйича баллар
<i>Малаканинг вазифаси ва мақсади тўғрисида фикр</i>	йўқ
<i>Қўшимча маълумотлар</i>	йўқ

Юқорида кўриб турганимиздек, Болонья давлатларидаги диплом иловаси битирувчининг касбий маълумотларини тўлиқ акс эттиради. Шу билан бир қаторда, Болонья давлатларининг кўпчилигида диплом илова икки тилда берилади.

Ўзбекистонда диплом иловаси давлат тили (ўзбек тили)да бўлиб, бунда диплом иловасининг инглиз тилидаги вариантини ҳам жорий этиш мақсадга мувофиқ бўлган бўларди. Бунда инглиз тилидаги нусхасини олиш ихтиёрий тарзда бўлиб бу битирувчининг хорижга чиқиш ёки чиқмаслик борасидаги хоҳишига қараб аниқланади. Бунинг муҳумлиги шунда кўринадик, ушбу ислохот Ўзбекистоннинг Болонья жараёнларига қўшилишида муҳим аҳамият касб этади, ҳамда талабаларнинг хорижда ўқишга боришда диплом иловасини қайта таржима қилдириш ва тасдиқлаштириш билан боғлиқ харажатлар ва вақтнинг тежалишига олиб келган бўларди.

Яна бир муҳим масала бу диплом иловасида берилаётган малака ва унинг вазифалари тўғрисидаги маълумотларнинг ҳам кўрсатилиб ўтилишига аҳамият қаратиш лозим. Чунки олий таълим муассаларининг кўчилик битирувчилари ишга ёлланиш борасида мутахассислигининг вазифалари билан боғлиқ муаммога дуч келишмоқда.

Уч сикли таълим жараёни бакалаврият, магистратура ва докторантура босқичларидан иборат бўлиб, иккинчи босқичга ўтиш биринчи босқичнинг муваффақиятли равишда тугатилишини талаб қилади. Болонья жараёнининг дастлабки йилларида таълим шакли икки босқичли бўлиб, 2003 йил Берлин учрашувидан кейин докторантура учинчи сикл сифатида кўшилади. Болонья дастурига кўра биринчи босқич камида 3 йилни, магистратура 1-2 йил, докторантура эса 3 йилни талаб қилади.

Ўзбекистонда бакалаврият 4 йилдан иборат. Магистратура босқичи эса ислох этилиш даврида бўлиб эндиликда у икки кўринишда:

1. Ишлаб чиқариш (камида бир йил) йўналишида магистрларни тайёрлаш умумий курслардан бирлашган марузалар ҳамда мутахассисликка мос корхона ёки ташкилотлар базасидаги амалиётлар асосида;
2. Илмий-педагогик (камида икки йил) йўналишда магистрларни тайёрлаш умумий курслардан бирлашган марузалар асосида назарий билимлар ҳамда фундаментал ва амалий илмий-тадқиқот ишлари (илмий-ижодий ишлар)га мувофиқ амалга оширилиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий ўқув юртидан кейинги таълимни янада такомиллаштириш тўғрисида” 2017 йил 16 февралдаги ПФ-4958-сон Фармонида асосан

мамлакатимизда олий ўқув юртидан кейинги таълимнинг уч йилга мўлжалланган икки босқичли тизимга ўтиши жорий қилинди. Ушбу Фармон ижросини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Олий ўқув юртидан кейинги таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2017 йил 22 майдаги № 304-сон қарори билан “Олий ўқув юртидан кейинги таълимга қўйиладиган давлат талаблари”, “Олий ўқув юртидан кейинги таълим тўғрисида” Низом тасдиқланди. Бунга кўра Ўзбекистонда олий таълимдан кейинги таълим икки кўринишдаги илмий даража- PhD (Doctor of philosophy) ва фан доктори (Doctor of science) бериладиган бўлди. Навбатдаги масала, ушбу қонунчилик ҳужжатларини қайта кўриб чиқиш ва Ўзбекистондаги академик даражалар ва унвонлар билан боғлиқ масалаларни халқаро стандартларга мослаштиришдан иборатдир.

ECTS (European Credit Transfer System)- Европа кредит узатиш ва йиғиш тизими- талабаларнинг иш юки ва дастурнинг таълим натижаларига асосланиб, институт ва мамлакатлар бўйлаб кредитларни ўтказиш орқали мобилликни оширишга қаратилган. Кредит тизимини киритишдан мақсад таълимнинг шаффофлигини ва академик билимларни ҳамда квалификацияни тан олишни осонлаштириш ҳисобланади. Олий таълим муассасалари учун ягона кредитларни ўрнатилиши эса тингловчиларнинг мобиллигини таъминлашга ёрдам берди. Ушбу тизим Европа Университетларида 1989 йилда ўтказилган тадқиқотлардан муваффақиятли ўтди ва қабул қилинди.

Бугунги кунда Европа кредит тизими Европанинг деярли барча давлатларида тан олинган ва амал қилувчи тизимдир. Тингловчи ўрнатилган кредит балларини тўплаган тақдирдагина диплом олишга муваффақ бўлади. Кредит тизими таълим жараёнида ўқилган соатлар миқдорини эмас, балки эришилган натижани кўрсатиб берувчи ўлчов бирлигидир. Яъни мутахассисни компетентлик даражасига баҳо берувчи натижага қаратилган ўлчов бирлигидир. Ҳар бир ўқув фанига маълум миқдордаги кредит бирликлари ажратилади. Бакалавр босқичи учун ECTS 180-240 бирликка, магистратура учун 90-120 бирликка тенг[5].

Кредит таълим технологияси ҳамда ECTS асосида баҳолаш тизими Ўзбекистон олий таълим тизимида жорий этилмаган ва ундаги баҳолаш 56-100% ўзлаштириш кўрсаткичи орқали баҳоланмоқда. Бу эса ўз навбатида Европа университетлари билан пассив тарзда икки томонлама (joint degree/dual diploma) таълим олиб боришга ва академик ҳаракатланишни ҳам пассив тарзда ривожланишига сабаб бўлмоқда. Яъни Европа олий ўқув юрларининг Ўзбекистонда олинган таълим кредитлари ва ўқув натижаларини тан олиши жуда қийин бўлади.

Сифатни таъминлаш (Quality assurance)- олий таълимнинг сифатини баҳолаш, таълим жараёни мониторингини таъминлаш, таълим муассасалари ва олий таълим дастурларининг сифат тизимини таъминлаш, қўллаб-қувватлаш ва такомиллаштириш масалаларидан иборат. Европа даражасида олий таълим сифатини таъминлаш бўйича ҳамкорлик ўзаро ишончли таъминлайдиган ва малака тан олинишига ёрдам берадиган умумий мезон ва услубларни ишлаб чиқишга қаратилган.

2017 йилнинг 20 апрел куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг №ПФ-2909 “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди. Мазкур фармон билан 2017-2021 йилларда Олий таълим даражасини сифатли ва тубдан такомиллаштириш, моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва модернизациялаш, уларни замонавий ўқув-илмий лабораториялар, замонавий ахборот-коммуникация технологиялари воситалари билан жиҳозлаш комплекс чора-тадбирлари тасдиқланди. Шунингдек Ўзбекистонда таълим тизими сифати ва самарадорлигини ошириш мақсадида 2017 йилнинг 18 июлида “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси фаолиятини ташкил этиш тўғрисида”ги №515 қарори қабул қилинди[12]. Бу ерда, асосий мақсад бўлиб, таълим тизимида ўқув-тарбия жараёнлари, профессор-ўқитувчилар таркиби, кадрлар тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш сифатини назорат қилиш, педагог кадрларга малака тоифаларини бериш бўйича давлат сиёсатини амалга ошириш ҳисобланади.

Ўзбекистонда таълим тизими сифати ва самарадорлигини оширишда бугунги кунда олий ўқув юрлари учун энг асосий нарса касбий стандартлар ва иш берувчиларнинг талабларини чуқур ўрганиш керак. Бу орқали олий таълимда бозордаги талабдан келиб чиққан ҳолда мутахассисликлар кесимида ўқув дастурларини қайта кўриб чиқиш ва уларни мунтазам равишда янгилаб бориш лозим.

Мобилликни ошириш- Болонья жараёни, шунингдек, Европа олий таълим ҳудудида талабалар, олимлар ва маъмурий ходимларнинг ҳаракатланишини рағбатлантиришга қаратилган. Европа мобиллик дастурлари орасида Темпус ва эрасмус дастурлари алоҳида аҳамиятга эга бўлиб, ҳозирда ушбу дастурлар умумий Эрасмус+ номи билан аталади.

Мобиллик дастури таълим сифатини таъминлашдаги аҳамиятини қуйидагиларда кўриш мумкин[4]:

- талабаларда бошқа мутахассислардан билим олиш натижасида янги билимлар базасини тўлдириш, қиёслаш имкониятига эга кенг дунёқарашли мутахассис бўлишга имкон яратади, бу эса ўз ўрнида рақобат кучли бўлган меҳнат бозорида талабга жавоб бера оладиган кадрнинг етишиб чиқишига таъсир кўрсатади, миллий иқтисодиётни ривожлантиришга таъсир эта оладиган меҳнат ресурслари сифатини оширади;

- тадқиқотчиларга янги материаллар беради ва илмий иш натижаларнинг апробациясини ташкил этиш имкониятини кенгайтиради;

- ўқитувчиларда таълим жараёнида мутахассис ва педагог сифатидаги компетентлигини оширади ва креатив тафаккурни ривожлантиришга таъсир этади.

Ўзбекистон олий таълим муассасаларининг Эрасмус+ мобиллик дастури бўйича 2017-йилда 67 лойиҳа таклиф қилинган бўлиб, Ўзбекистонда 35 та лойиҳа доирасида 205 та талаба ва ходимлар Европада таҳсил олиш имкониятини қўлга киритишган[8].

Хулоса ва таклифлар. Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон олий таълим тизимида Болонья жараёнларига қўшилиш, Болонья жараёни талабаларини бажариш шунингдек, унинг мақсадларини амалга ошириш борасида бир нечта муаммоларни кузатиш мумкин. Олий таълим тизимининг Болонья жараёнларига қўшилиши мамлакатда кенг дунёқарашли, ўз соҳаси бўйича етук мутахассислар тайёрланишида, Ўзбекистонда олий таълимнинг байналминаллашувида, “халқаро фикрлар ҳамкорлиги”нинг яратилишида, олий таълимнинг халқаро стандартларга мослашишида, умуман олганда Ўзбекистонда олий таълим тизимининг модернизациясида муҳим аҳамият касб этади. Ушбу мақсадга эришишда, юқоридаги ислоҳатларга қўшимча равишда қуюдагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз:

- Ўзбекистонда битирувчиларга бериладиган диплом иловасини халқаро намунага мослаштириш ва диплом иловасини инглиз тилидаги вариантини ҳам жорий этиш;

- юқорида кўрсатиб ўтилганидек, баҳолашнинг кредит тизими Европа иттифоқидаги кўплаб мамлакатлар қатори бошқа давлатлар олий таълим тизимида ҳам қўлланилмоқда. Ўзбекистон олий таълим тизимида ҳам муайян таълим йўналишлари ёки мутахассисликлар бўйича эксперимент тариқасида аста-секинлик билан, чуқур ўйланган ҳолда, кредит тизими ишлаб чиқилса мақсадга мувофиқ бўлган бўларди;

- мобиллигини оширишда асосий муаммолардан бири бўлган чет тилларни ўрганишга алоҳида аҳамият бериш керак. Бунда талабалар ва профессор-ўқитувчилар ўртасида хорижий тилларни чуқурроқ ўрганишга эътибор қаратиш;

- Ўзбекистонда давлат-хусусий шерикчилик асосида хусусий олий таълим муассалари тармоғини қўллаб-қувватлаш орқали рақобат муҳитини яратиш ва таълим сифатига эришиш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Laurel S. Terry. The Bologna process and Its impact in Europe: It's so much more than degree changes. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002206/220649e.pdf>
2. David Crosier, Teodora Parveva The Bologna Process: Its impact in Europe and beyond UNESCO: International Institute for Educational Planning. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002206/220649e.pdf>
3. Clifford Adelman, “The Bologna Process for U.S. Eyes: Re-learning Higher Education in the Age of Convergence”. Institute for Higher Education Policy, 2009
4. Rihsiyeva G.Sh.Kredit mobillik ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida. Oliy ta'lim taraqqiyoti istiqbollari. ©2016 National Erasmus+ Office in Uzbekistan.

5. Tish Bourke. Guide to The Bologna Process. The UK H.E Europe Unit.
<https://www.unl.pt/data/qualidade/bolonha/guide-to-the-bologna-process.pdf>
6. <https://www.gazeta.uz/oz/2018/10/24/oliy-talim/>
7. <http://www.erasmusplus.uz/uz/bolonskiy-process/maqsad/index.htm>
8. https://ec.europa.eu/assets/eac/erasmus-plus/factsheets/asia-central/erasmusplus_uzbekistan_2017.pdf
9. <https://www.timeshighereducation.com/student/best-universities/best-universities-world>
10. www.lex.uz